

ЈЕЛЕНА КАПУСТИНА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

jelena.kapustina@isj.sanu.ac.rs

DOI: <https://doi.org/10.18485/bogoslovlje.2023.82.1.6>УДК: 27-72-284 Василије Велики, свети
27-732.3(397.3)°0256°

ПРИМЉЕНО: 1.4.2023.

ОДОбРЕНО: 17.5.2023.

О ПОМЕНУ КАРТАГИНСКОГ САБОРА ИЗ 256. ГОДИНЕ У ПРВОЈ КАНОНСКОЈ ПОСЛАНИЦИ СВЕТОГ ВАСИЛИЈА ВЕЛИКОГ*

Сажетак: У својој Првој канонској посланици Светом Амфилохију Иконијском, која разматра начине примања неколиких у то време актуелних врста јеретика и расколника у црквену заједницу, Свети Василије Велики издвојено анализира канонски статус четири расколничке групације (катара, енкратита, апотактика и идропарастата) и наводи референтну одлуку Картагинског помесног сабора о примању расколника искључиво путем крштења. Иако је из контекста *Посланице* јасно да Свети Василије поменуту одлуку не усваја односно не одобрава, него да је само рекапитулира и парафразира, уочава се да се конкретни фрагмент код разних канониста интерпретира на разне начине: византијски канониста Зонара тумачи га коректно, Никодим Милаш га интерпретира дословно (као личну канонску процену Светог Василија), док га преподобни Никодим Светогорац у своме *Пидалиону* коментарише контрадикторно (и као неутрално историјско сведочанство о еклисиологији картагинских сабора, и као лични став Светог Василија). ► *Кључне речи:* епистолагафија, Василије Велики, канонско право, чиновни примања у Цркву.

§ 1. *Прва канонска посланица* Светог Василија Великог,¹ писана као одговор на несачувано писмо Светог Амфилохија Иконијског с претпостављеним низом питања која су се тицала црквене канонске дисциплине (одговор на која ће чинити доцнији највећи део корпуса канонских правила Светог Василија),

* Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01, који је склопљен са Институту за српски језик САНУ.

¹ *Ep.* 188, PG 32: 664–684; критичко издање *Посланица* објављено у: Yves Courtonne, *Saint Basile, Lettres. Texte établi et traduit*, Tomes 1–3 (Paris: Les Belles Lettres, 1957, 1961, 1966); Silouan Fotineas, *The Letters of Bishop Basil of Caesarea: Instruments of Communion* (Sydney: Early Christian Studies 19, 2018), 14–16. Опширна студија о епистолагафији Светог Василија: Jean-Robert Pouchet, *Basile le Grand et son univers d'après sa correspondance: une stratégie de communion* (Roma: Studia ephemeridis Augustinianum 36, 1992).

разматра допустиве и препоручене начине примања појединих у то време актуелних јеретичких и расколничких група у црквену заједницу. Неуједначена пракса примања спољашњих у Цркву, која се током историје у разним помесним црквама и традицијама разликовала одражавајући тиме и различит однос према питању граница Цркве, постепено је канонски-правно уједначена на Шестом васељенском сабору (и санкционисана његовим 95. правилом),² који је као коначне одредио три чина присаједињења Цркви: кроз крштење, миропомазање или покајање с исповедањем вере.

У темељима поменутог саборског правила налази се канонско расуђивање Светог Василија Великог (из његовог 1. правила, изведеног из *Прве њосланице* Светом Амфилохију), према којем се ванцрквене заједнице и појединци, према мери своје отуђености од Цркве, класификују на: 1. јеретике, „који су се сасвим одвргли и отуђили у самој вери“ («*τοὺς παντελῶς ἀπερῆγγμένους καὶ κατ’ αὐτὴν τὴν πίστιν ἀπῆλλοτριωμένους*»), због чега се њихово крштење сасвим одбацује, 2. расколнике, „који су се издвојили из неких црквених разлога и разликују се у мишљењу у вези с питањима која допуштају исцељење“ («*τοὺς δι’ αἰτίας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ ζητήματα ἰάσιμα πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας*»), али се њихово крштење, „као оних који још увек припадају Цркви“ («*ὡς ἔτι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ὄντων*»),³ има примати, и 3. парасинагоге (παρασυναγωγάς, цкслв. сѣмнища, сѣборища,⁴ самочина зборишта), односно „сабрања која чине непокорни презвитери или епископи, и ненаучени народ“ («*τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν ἀνυποτάκτων πρεσβυτέρων ἢ ἐπισκόπων καὶ παρὰ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν γινομένης*»),⁵ и такви се у Цркву поново примају доличним покајањем и обраћењем.

Напомињући да је Свети Амфилохије „исправно поменуо да треба следити обичаје свакога појединог места, јер су и они који су у то време расуђивали о

² Benjamin Moulet, “Évêques, canons et liturgie face à l’hérésie (Byzance, VIIIe–XIe siècles)”, *Revue Belge de Philologie* (2009): 521.

³ У преводу А. Јевтића – „бдући да су још из Цркве“. Јевтић свој предлог превода аргументује претпоставком да се то односи на расколнике који се тренутно налазе у процесу поновног присаједињења црквеној заједници („бдући да су још из Цркве“ *и*тек изашли“), односно нису успели да се доктринарно битно удаље од ње (*Свешћени канони Цркве*, превод за грчког и словенског Епископа Атанасија, умировљеног Херцеговачког, Београд, 2005, 256). Без обзира на суштински вероватно коректну интерпретацију идеје Светог Василија, такав проширени превод формално представља очигледну *contradictio in adiecto*, бдући да прилог *ἔτι* имплицира искључиво трајање радње („још увек“), које логички искључује њену недавну завршеност („тек“). Преподобни Никодим Светогорац пак поменуто место тумачи недвосмислено, односно као јасну тврдњу да расколници и даље припадају Цркви („расколници су још увек чланови Цркве“ – «*οἱ σχισματικοὶ εἶναι ἀκόμη μέλη τῆς Ἐκκλησίας*» – Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Αποστολικῆς τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, 1886, 477).

⁴ В. В. Качановский, *Славянская 'Кормчая'*, Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук (Санкт-Петербург, 1897), 462–463.

⁵ Γ. Α. Ράλλης καὶ Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἀγίων καὶ πανευφύφων Ἀποστόλων, καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος Ἀγίων Πατέρων* (Ἀθήναι, 1854), 89–91.

њиховом крштењу то чинили на различите начине⁶, Свети Василије одвојено разматра статус четири групације које третира као раскол⁶ (уз катаре, то су енкратити, идропарастати и апотактици).⁷ Ипак, упркос претходно формулисаном општем правилу о примању расколника путем миропомазања, у даљем тексту он наводи да су „стари, а говорим о Кипријану и нашем Фирмилијану,⁸ одлучили да сви они буду подвргнути истом суду као и јеретици («μὴ ψήφω ὑποβαλεῖν»)“ са следећим образложењем:

Διότι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ διὰ σχίσματος γέγονεν, οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντες οὐκ ἔτι ἔσχον τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ’ ἑαυτοὺς, ἐπέλιπε γὰρ ἡ μετάδοσις τῷ διακοπῆναι τὴν ἀκολουθίαν. Οἱ μὲν γὰρ πρῶτοι ἀναχωρήσαντες, παρὰ τῶν Πατέρων ἔσχον τὰς χειροτονίας καὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν αὐτῶν εἶχον τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν. Οἱ δέ, ἀποβράγντες, λαϊκοὶ γενόμενοι, οὔτε τοῦ βαπτίζεин, οὔτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον ἐξουσίαν, οὔτε ἠδύνατο χάριν Πνεύματος ἁγίου ἐτέροις παρέχειν, ἥς αὐτοὶ ἐκπεπτόκασιν· διὸ ὡς παρὰ λαϊκῶν βαπτιζομένους τοὺς παρ’ αὐτῶν ἐκέλευσαν, ἐρχομένους ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ ἀληθινῷ βαπτίσματι τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀνακαθαίρεσθαι.⁹

Јер, додуше, почетак одвајања догодио се кроз раскол, али они који су одступили од Цркве нису више имали благодат Светога Духа од себе самих, пошто је понестало [њено] предавање тиме што је следственост прекинута. Наиме, први који су одступили имали су рукоположења од Отаца и стекли су духовни дар полагањем њихових руку. А други, одвргнувши се и поставши лаицима, нити су имали власт да крштавају, нити да рукополажу, нити су могли другима да предају благодат Духа од које су отпали сами. Стога су заповедили да се они који од њих прилазе Цркви, као они који су крштени од лаика, изнова очишћују истинским крштењем Цркве.

Наведена ригористичка канонска логика (где се светотајинске границе Цркве поистовећују с њеним административним границама), формулисана на помесном Картагинском помесном сабору из 256. године,¹⁰ карактеристична

⁶ О томе да Свети Василије није увек успостављао јасну семантичку и терминолошку границу између појмова јереси и раскола, или да је није сматрао пресудно важном, сведочанство се може наћи у његовом писму Терентију комиту (*Ep.* 214), где аријанство у оквиру две узастопне реченице назива једанпут расколом, а други пут јереси («τὸ Ἀρειανὸν σχίσμα... ἰσχυρὰν δὲ ἐκείνοιο κατασκευάσαι τὴν αἵρεσιν»). У своме Писму Навкратију сину (*Ep.* 40) и преподобни Теодор Студит наводи да Свети Василије припаднике разних тринитарних јереси назива расколницима, с образложењем да су за њега јеретици „у правом смислу речи они који су нечастиво учили о самој суштини наше тројичне вере“ («πρῶτοι κυρίως αἱρετικοὶ διὰ τὸ εἰς αὐτὸ τὸ καίριον τῆς τριαδικῆς ἡμῶν πίστεως ἠσεβήκεναι»), односно они који се не могу сматрати хришћанима ни по којем критеријуму.

⁷ Lisa D. Maugans Driver, “Homiletic Diagnosis and Therapy for Schismatic Rigorism Through Lukan Parables”, *St. Vladimir’s Theological Quarterly* (2017): 397.

⁸ „Нашем“, у смислу претходнику Светог Василија на кесаријској епископској катедри.

⁹ Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα Δ’*, 90–91.

¹⁰ Ново критичко издање саборских протокола објављено је у: Sancti Cypriani Episcopi Opera. Pars III, 4: *Sententiae Episcoporum Numero LXXXVII de Haereticis Baptizandis*, ed. by G. F. Diercks,

је за акривијску еклисиологију, која никада у историји није имала ширу црквену рецепцију.¹¹ Иако су одлуке поменутог сабора (заједно с одлуком према којој се сви јеретици и расколници, без разлике, у Цркву имају примати искључиво крштењем) номинално ратификоване 2. правилом Шестог васељенског сабора,¹² и сам Шести сабор нагласио је да је она имала само локално важење (док у пракси после мученичке кончине Светог Кипријана није више примењивана никада – чак ни у северној Африци):¹³ „Примамо још и Кипријана, архиепископа афричке земље и мученика, и Сабора који је одржан у његово време изложено правило које се у местима раније поменутих предстојатеља, и само код њих, по предатом им обичају држало (ὅς ἐν τοῖς τῶν προειρημένων προέδρων τόποις, καὶ μόνον, κατὰ τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ἔθος ἐκράτησε)“.¹⁴

§ 2. Иако је из контекста *Прве канонске ѱосланице* Светог Василија, али и из општег контекста његове еклисиологије, јасно да он поменуто тезу светих Кипријана и Фирмилијана не прихвата, него да је само рекапитулира и износи као вид историјског сведочанства („*сѿиари су одлучили ... сѿиоѿа су зайовѿѿѿили да се они који од њих прилазе Цркви ... изнова очишћују истинским крштењем*“), поменути фрагмент се код ауторитетних канониста интерпретира неуједначено.

Corpus Christianorum Series Latina, III E. (Turnhout: Brepols, 2004). Опширна студија о сабору: P. Bernardini, *Un solo battesimo una sola chiesa: Il concilio di Cartagine del settembre 256* (Bologna: Istituto per le scienze religiose, 2009).

¹¹ Она не само да је имала опозицију како за живота свештеномученика Кипријана Картагинског (у лику Црквом такође канонизованог Светог папе Стефана Римског, који је поменуто еклисиологију оценио као новотарију и због тога свештеномученика Кипријана одлучио од општења, заједно са Светим Дионисијем Александријским), него је то био случај и касније (Блажени Августин, Свети Викентије Лерински, патријарх Јерусалимски Доситеј, као и општа практична црквена рецепција – Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων, ἄλλως καλουμένη Δωδεκάβιβλος Δοσιθέου*, т. 1 (Θεσσαλονίκη: Ρηγοπούλου, 1982, 155–156, 180–181).

¹² Атанасије Јевтић, „О Тајни Цркве Христове. Канони и канонско предање Цркве“, *Бојословље* LXIV, № 1–2 (2005): 82.

¹³ Блажени Јероним Стридонски: „Исти они епископи који су заједно с њим [Кипријаном] донели одлуку о поновном крштавању јеретика, вративши се доцније старом обичају, донели су нову одлуку [...] Нека знају да је он та места наводио не претећи анатемом онима који нису хтели да га следе“ („*sciant illum haec non cum anathemate eorum qui se sequi noluerant edidisse*“, *Dialogus Adversus Luciferianos*, PL 23 118B). На искључивости своје еклисиолошке позиције није инсистирао ни сам Свети Кипријан, нити је своје мишљење износио као закон: „У томе ми никога не присиљавамо, никоме не дајемо као закон, јер сваки предстојатељ је слободан да управља Црквом по својој вољи имајући да да одговор за своја дела Господу“ („*quando habeat in ecclesiae administratione uoluntatis suae arbitrium liberum unusquisque praepositus, rationem actus sui domino redditurus*“, *Ep. 72 Stephano Fratri*, 528).

¹⁴ Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα* Β', 309. В. коментар канонисте Валсамона на ово правило: „Међутим, 7. правило Васељенског Другог сабора доноси другачију одлуку и спроводи разлику између оних које треба крстити и оних које крстити не треба. Дакле, читај то [седмо] правило и следи оно што је написано у њему, јер оно је установљено касније. Такође, прочитај и 2. правило Трулског сабора и сазнаћеш да оно што је овде решено нису примили сви Оци (οὐκ ἐδέχθησαν παρὰ πάντων τῶν Πατέρων) (...) Према томе, овде се указује на то да ни од самога почетка ово правило није деловало свугде“ (ἀρχῆθεν οὐ παρὰ πάντων ἢν ἐνεργῶν ὁ κανὼν – Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα* Γ', 19).

Могући разлог за то треба тражити у чињеници да су сва три канонска писма Василија Великог Амфилохију Иконијском писана као одговор на приватни пријатељски упит,¹⁵ те да су садржајно и стилски донекле импровизована и не сасвим уједначена, што је могло да утиче на семантичку прозирност текста. О томе сведоче две појединости.

Прва је уводна напомена самог Светог Василија, која се уклапа у опште епистографско правило¹⁶ да се неке од идеја наведених на почетку развијају или коригују у мери у којој преписка напредује:

Ἀνοήτω, φησίν, ἐπερωτήσαντι σοφίαν, σοφία λογισθήσεται, σοφοῦ δέ, ὡς ἔοικεν, ἐπερώτημα καὶ τὸν ἀνόητον σοφίζει. Ὅπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι συμβαίνει ἡμῖν, ὁσάκις ἄν σου δεξώμεθα τῆς φιλοπόνου ψυχῆς τὰ γράμματα, ἐπιστατικώτεροι γὰρ ἑαυτῶν καὶ ἐμφρονέστεροι γινόμεθα ἀπ’ αὐτῆς τῆς ἐρωτήσεως, πολλά, ὧν οὐκ ἐπιστάμεθα, διδασκόμενοι, καὶ γίνεται ἡμῶν διδάσκαλος ἢ περὶ τὸ ἀποκρίνεσθαι μέρμυρα. Ἄμελει καὶ νῦν, οὐδέποτε λαβόντες ἐν φροντίδι τὰ ἐπερωτήματά σου, ἠναγκάσθημεν καὶ ἐπισκέψασθαι ἀκριβῶς, καὶ εἴ τι ἠκούσαμεν παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀναμνησθῆναι, καὶ τὰ συγγενῆ, ὧν ἐδιδάχθημεν, παρ’ ἑαυτῶν ἐπιλογίσασθαι.¹⁷

Неразумноме, као што је речено у Писму, када ἰνῆια ο μωδросῆιι, ἱῆο ἡε се урачунаῆи као мωдросῆι (Прич. 17, 28), а пропитивање мудрога, речено је, умудрује и онога који не зна. То се, по благодати Божјој, с нама дешава кад год примимо писања твоје трудољубиве душе. Јер дивамо обавештенији и расуднији него што смо иначе, пошто нас сáмо питање учи много чему што нисмо знали, а труд око одговарања постаје нам учитељ. Свакако смо и сада, никада се раније не замисливши о предметима твојих питања, принуђени да их подробно размотримо, да дозовемо у памћење оно што смо слушали од старијих и сами да промислимо шта је сагласно с оним што смо научили.

Тако ову напомену тумачи и Зонара: „Пре него што су питања постављена, каже, нисмо им посветили [дужну] пажњу“ («μη τούτων ἐν φροντίδι γενόμενοι»).¹⁸

Друга се односи на садржај његовог 47. канонског правила (у оквиру *Друје канонске ἰοσланице* Светом Амфилохију Иконијском), где се износи суд који директно противречи канонској процени изнетој у *Првој ἰοσланици*, а који се тиче начина примања тамо поменутих енкратита: премда у 1. правилу износи расуђивање према којем се енкратити примају миропомазањем, како њихово

¹⁵ Philip Rousseau, *Basil of Caesarea* (Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1994): 260–261.

¹⁶ Као једну од основних одлика византијског епистоларног стила В. Сметањин наводи управо субјективну перцепцију предмета, о којем аутор на почетку преписке пружа непотпуну представу, која се развија у даљем току преписке (В. А. Сметанин, „Новое в развитии представлений об эпистографии“, in *Античная древность и средние века*, Свердловск, 1980, 10).

¹⁷ Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα Δ*, 88.

¹⁸ *Ibidem*.

поновно крштавање не би послужило као препрека „општој икономији“ Цркве («ἐὰν μέντοι μέλλη τῇ καθόλου οἰκονομίᾳ ἐμπόδιον ἔσεσθαι τοῦτο»),¹⁹ у 47. правилу он наводи супротну канонску логику: да се енкратити (и у 1. правилу такође поменути апотактици) имају крштавати поново. Притом, он прецизира да је у питању његово лично мишљење и да је за црквену апродацију таквог тумачења канонског статуса поменутих група неопходна саборска одлука, односно

ὥστε, ἐὰν ἀρέσκη τοῦτο, δεῖ πλείονας ἐπισκόπους ἐν ταυτῷ γενέσθαι καὶ οὕτως ἐκθέσθαι τὸν κανόνα, ἵνα καὶ τῷ ποιήσαντι τὸ ἀκίνδυνον ᾦ, καὶ ὁ ἀποκρινόμενος τὸ ἀξιόπιστον ἔχη ἐν τῇ περὶ τῶν τοιούτων ἀποκρίσει.²⁰

да је, ако је угодно, потребно да се окупи мноштво епископа и да правило буде изложено тако да не буде опасности за онога ко га примењује, а и да онај који одговара на питање о таквима има увереност.

Премда везник *διότι* („јер, пошто, зато што“) у нужном контексту може имати вредност идентичну везнику *ὅτι*, којим се у нарацију уводи цитат, таква интерпретација фрагмента којим се наводи еклисиолошки став светих Кипријана и Фирмилијана («*διότι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ διὰ σχίσματος γέγονεν...*») није била очигледна свим тумачима *Прве ὑποστανције*.

Зонара²¹ наведени фрагмент тумачи управо у парентетичком смислу:

Τοὺς δὲ Καθαροὺς, φησί, καὶ Ἐγκρατίτας καὶ Ὑδροπαραστάτας, ἔδοξε τοῖς περὶ Κυπριανὸν καὶ Φιρμιλιανὸν τὸν ἡμέτερον[...] πάντας ἀναβαπτίζεσθαι. Ἐν γὰρ τῇ Καρχηδόνι, ἧς ἐπίσκοπος ἦν ὁ Κυπριανός, συνόδου συστάσης ἀρχαιοτέρας πασῶν, ἔδοξε πάντας τοὺς τε αἰρετικούς, τοὺς τε σχισματικούς, βαπτίζεσθαι προϊόντας τῇ Ἐκκλησίᾳ· κἂν γὰρ μὴ περὶ δόγμα οἱ σχισματικοὶ σφάλλωνται, ἀλλ' ἐπεὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀπερράγησαν, οὐκέτι ἔχουσιν αὐτοῖς παραμένουσαν τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ὁ γοῦν οὐκ ἔχουσι πῶς ἄλλοις αὐτὴν μεταδώσουσιν; Ἀλλ' ὁμῶς φησὶν ὁ μέγας αὐτὸς πατὴρ ὅτι ἐπεὶ τισιν ἔδοξε δι' οἰκονομίαν τὸ τῶν Καθαρῶν βάπτισμα δέχεσθαι, ἔστω δεκτόν.²²

Катаре, енкратите и идропарастате, вели (свети отац), оцима који су били с Кипријаном и нашим Фирмилијаном [...] било је угодно да изнова крштавају. Јер на најстаријем од свих сабора, одржаном у Картагини, чији епископ је био Кипријан, одлучено је било да се крштавају сви који се обраћају Цркви

¹⁹ Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα Δ'*, 91.

²⁰ Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα Δ'*, 197–198. Тако ово правило интерпретира и Зонара, који наводи да је доцнијим 7. правилом Другог васељенског сабора решено да се они у Цркву примају само миропомазанем и да је оно, као новија и саборска одредба, правно релевантније («ἐπικρατέστερος ὁ κανὼν ἔσται ἐκεῖνος, οἷα μεταγενέστερος καὶ συνοδικός», Ράλλης καὶ Ποτλῆς, *Σύνταγμα Γ'*, 6).

²¹ Ваља приметити и да се Аристин и Валсамон у своме тумачењу на поменути фрагмент не осврћу никако, односно фокусирају се искључиво на централни део канона и начелно правило примања спољашњих у Цркву, као и на канонску логику Светог Василија, која иза њега стоји, што се *ex silentio* такође може разумети као својеврсни коментар.

²² Ράλλης καὶ Ποτлῆς, *Σύνταγμα Δ'*, 92–93.

- не само јеретици, него и расколници који, премда не греше у вези с догматима, али као они који су се одвргли од тела Цркве више немају благодати Светога Духа која у њој пребива, а како могу предавати другима оно што немају? Али притом велики отац каже²³ да, пошто је некима било угодно да ради домостроја примају крштење катара, да оно буде примљено.

Никодим Милаш, са своје стране, поменути фрагмент тумачи дословно, као канонско расуђивање самога Светог Василија, и ту мисао подробније развија до краја свога коментара на 1. правило допунски је аргументујући учењем Цркве о смислу апостолског прејемства:

За ове пошљедње (катаре и остале расколнике) *Василије ѿговори* у овоме правилу да крштење које је обављено од свештеника у тим расколничким друштвима може се сматрати само као крштење које су обавили свјетовњаци, и истиче при томе једну од основних каноничких мисли о свештеној јерархији у цркви, на име када се та јерархија може сматрати законитом. *Каже Василије* за поменуте у правилу расколнике: 'Премда је почетак одјељења и дио услијед раскола, али одступници нијесу више имали на себи благодати Духа Светога, пошто је нестало саопћења те благодати чим се прекинуло пријемство' [...] Каноничка ова мисао о свештеној јерархији у Цркви, коју *сјомиње Василије* у овоме правилу, није друго него у кратко формулирани израз учења св. писма и отаца и учитеља цркве о томе.²⁴

Трећи коментатор, преподобни Никодим Светогорац, поменути фрагмент интерпретира контрадикторно. Из основног текста тумачења (Ερμηνεία) на 1. правило јасно је да помен канонског расуђивања светих Кипријана и Фирмилијана он преноси као неутрално историјско сведочанство, а не као процену Василија Великог:

Περὶ δὲ τῶν σχισματικῶν δύο γινῶμαι ἐστάθησαν. Ὁ μὲν γὰρ ἅγιος Κυπριανὸς καὶ αἱ περὶ αὐτὸν ἐν Ἀφρικῇ γενόμενοι δύο Σύνοδοι (ὄρα τὸν κανόνα αὐτοῦ), ἀλλὰ καὶ ἡ Σύνοδος ὅπου ἐγένετο ἐν Ἰκονίῳ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Φιρμιλιανοῦ [...], φυλάττοντες τὴν ἀκριβείαν ἐπρόσταξαν ὅτι [...] ὅλοι οἱ σχισματικοὶ ἐρχόμενοι εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν νὰ βαπτίζωνται [...]. Μερικοὶ δὲ ἐπίσκοποι κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα αὐτῶν χάριν οἰκονομίας καὶ συγκатаβάσεως, καὶ οὐχὶ ἀκριβείας ὡς ἂν ὅπου οἱ σχισματικοὶ εἶναι ἀκόμη μέλη τῆς Ἐκκλησίας.²⁵

А о расколницима су се утврдила *два мишљења*. *С једне сјиране*, Свети Кипријан и два сабора која су се око њега одржала у Африци (в. његово правило), као и сабор који је одржан у Иконији под Светим Фирмилијаном [...], чувајући акривију заповедили су да [...] сви расколници који прилазе Като-

²³ Фησί - у руском издању Правила 'оговаривається', тј. 'ограђује се' (*Правила святых апостол и святых отец с толкованиями*, Москва, 1876, 348).

²⁴ Никодим Милаш, *Правила Православне цркве с ѿумачењима*, II (Нови Сад, 1896), 348.

²⁵ Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας*, 476-477.

личанској Цркви има да буду крштени [...]. *Са групе сѝрране*, неки епископи по Азији примили су њихово крштење ради икономије и снисхођења, а не у складу с акривијом, будући да су расколници још увек чланови Цркве.

У двама допунским нотама, међутим, он износи потпуно супротан став, односно расколнике не сматра ни у којој мери и даље члановима Цркве, него духовно тренутно умртвљеним отпадницима и, развијајући исту канонску логику, додаје тврдњу да таква процена може да се примени чак и на парасинагогу, која је такође вид раскола, само без јереси («καὶ ἡ παρασυναγωγὴ εἶδος ἐστὶ σχίσματος, ἄνευ αἰρέσεως»).

(477, н. 1):

Διότι, καθὼς ὅταν ἔν μέλος κοπῆ ἀπὸ τὸ σῶμα, νεκροῦται παρευθὺς μὲ τὸ νὰ μὴ μεταδίδεται πλεόν εἰς αὐτὸ ζωτικὴ δύναμις, τοιοῦτοτρόπως καὶ αὐτοί, ἀφ' οὗ μίαν φορὰν ἐσχίσθησαν ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐνεκρώθησαν παρευθὺς, καὶ τὴν πνευματικὴν χάριν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔχασαν.

... Као што уд, ако буде одсечен од тела, умире одмах јер више му се не предаје животна сила, тако су се и они који су се једном отколили од тела Цркве одмах умртвили и изгубили духовну благодат и дејство Светога Духа.

Коментаришући Василијево расуђивање о крштењу енкратита, из којег је недвосмислено јасно да, упркос томе што по акривији њихово крштење остаје спорно због промене његове форме, из разлога икономије и изградње Цркве ипак треба да буде примљено, уз обавезно миропомазање (тим пре што Црква прима епископске хиротоније енкратитских епископа сведочећи тиме да нису одвојени од Католичанске Цркве), Никодим Светогорац пружа коментар који суштински оспорава наведену логику Василија Великог.

477, н. 2:

Καὶ ἂν οἱ σχισματικοὶ οὗτοι διατὶ παρεχάραξαν τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι συνήθειαν ἄξιοι ἐκρίθησαν παρὰ τῷ μεγάλῳ τούτῳ Πατρὶ Βασιλείῳ νὰ βαπτίζονται, πόσω μᾶλλον πρέλει νὰ βαπτίζονται οἱ παραχάραξαντες μᾶλλον δὲ παντελῶς διαφθείραντες τὴν τοῦ βαπτίσματος παράδοσιν Λατίνοι, καὶ οὐ μόνον σχισματικοί, ἀλλὰ καὶ αἰρετικοὶ φανεροὶ ὑπάρχοντες;

И ако је за поменуте расколнике за то што су искварили обичај при крштењу Василије, тај велики отац, расудио да се крсте, колико пре треба да се крштавају Латини који су изопачили, а још боље потпуно искварили предање о крштењу и који нису само расколници, него и очигледни јеретици?

Веома информативан увид у разлоге упадљивих контрадикција које се понегде срећу у *Пидалиону*, а које се нипошто не ограничавају овде наведенима, пружа Т. Јангу у своме предговору уз руско издање *Пидалиона* (2018),²⁶ где

²⁶ Феодор Јангу, „Пидалион»: история составления и публикации“, in *Пидалион: Правила Православной Церкви с толкованиями (в 4 томах)* (Ново-Тихвинский монастырь, 2019), <https://>

наводи да аутор још увек неутврђеног дела тамошњих коментара, заправо, и није преподобни Никодим, него да је реч о интерполацијама које су уносили, на првом месту, јером. Доротеј Вулизма,²⁷ рецензент зборника постављен од Светог Синода Константинопољске патријаршије, а затим и јером. Теодорит Есфигменски,²⁸ који је на своју руку, непосредно пре штампања, унео коментаре и корекције доктринарне природе о којима аутор претходно није био обавештен, нити је био сагласан с њима. Тако је у то време актуелни сукоб двеју идејних струја – кољивада (односно икономиста, какав је био и преподобни Никодим) и акривиста (попут Вулизме и Теодорита Есфигменског, који су се држали строге позиције непримања латинских крштења,²⁹ формулисане у *Оросу* из 1756. године) – оставио трага и на формирање једног од најауторитетнијих зборника канонског права Православне Цркве.

ЗАКЉУЧАК

Између најауторитетнијих канониста (Зонаре, епископа Никодима Милаша и преподобног Никодима Светогорца) не постоји консензус око тумачења фрагмента с поменом одлуке Картагинског сабора из 256. године, везаног за пријем расколника у Цркву и наведеног у *Првој канонској посланици* Светог Василија Великог. Неуједначено интерпретирање поменутог фрагмента може се објаснити не само спецификом епистоларног стила и недовољном синтактичком прозирношћу текста (као што је претпостављено случај код тумачења епископа Никодима Милаша), него и чињеницом да је интервенције у текст тумачења уносило више идејно неусаглашених коментатора (како се може закључити из увида у историју настанка *Пидалиона* преподобног Никодима Светогорца).

azbyka.ru/otechnik/Nikodim_Svjatogorets/pidalion-pravila-pravoslavnoj-tserkvi-s-tolkovanijami-tom-1-pravila-svjatyh-apostolov/#o_2.

²⁷ Преписка између архиепископа Доротеја и преподобног Никодима објављена је у: Θ. Ε. Πάγκου – Αντ.-Ατζ. Ταχιάος, *Αλληλογραφία αγίου Νικοδήμου Αγιορείτη και Δωροθέου Βουλησιμά. Το Πηδάλιον και οι «περιπέτειές του»*, Αγία Νάπα, 2020.

²⁸ Прп. Никодим Святогорец, „Предисловие к Пидалиону“ (перевод с кафаревусы сестер Ново-Тихвинского монастыря, вступительная статья и примечания А. Г. Бондача), *Богословский вестник* (2010): 123–177.

²⁹ Тако је завршни део коментара на правило Картагинског сабора потврђена интерполација Теодорита Есфигменског, по речима преподобног Никодима, „тог крајње дрског човека“ (Θεόδωρος Ε. Πάγκου, «Н μη αναχειροτονία κατά την διαχρονική συνείδηση της Εκκλησίας», *Orthodoxia.info*, 2019, <https://orthodoxia.info/news/η-μη-αναχειροτονια-κατα-την-διαχρονικ/>): „Васељенски сабори примили су и одобрили одредбе појединих сабора, и то посебно правила Василија Великог, како смо раније видели у 2. правилу Шестог васељенског сабора. Дакле, они су примили и утврдили све што су раније установили помесни сабори и Василије Велики и стога следи тачан и поуздан закључак да све јеретике треба несумњиво крстити. А икономија, коју су привремено (πρός καιρόν) примењивали неки оци, не може се сматрати ни законом, ни примером“.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

Извори

- Basilius Magnus. *Epistulae*, PG 32: 220–1112; Yves Courtonne, *Saint Basile, Lettres Texte établi et traduit*, Tomes 1–3. Paris: Les Belles Lettres, 1957, 1961, 1966.
- Theodori Studitae. *Epistulae*, ed G. Fatouros. Berlin: Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Berolinensis 31, De Gruyter, 1992.
- *Sancti Cypriani Episcopi Epistularium*, ed. G. F. Diercks. Turnhout: Brepols, Corpus Christianorum, Series Latina, 1994.
- Hieronymus Stridonensis. *Dialogus Adversus Luciferianos*, PL 23, 153–182B.
- В. В. Качановский, *Славянская 'Кормчая'*, Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук, Санктпетербург, 1897.
- Никодим Милаш, *Правила Православне цркве с ѿумачењима*, II. Нови Сад, 1896.
- *Правила святих апостол и святих отец с толкованиями*. Москва: Московское Общество любителей духовнаго просвѣщенія («Паломник» Reprint), 1876.
- *Свешћени канони Цркве*, превод за грчког и словенског Епископа Атанасија, умировљеног Херцеговачког. Београд, 2005.
- Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις, 1886.
- Ράλλης, Γ. Α., καὶ Μ. Ποτλῆς', *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἁγίων καὶ πανευφύφων Ἀποστόλων, καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος Ἁγίων Πατέρων*, Ἀθήναι, 1852–1859.

Секундарна литература

- Јевтић, Атанасије. „О Тајни Цркве Христове. Канони и канонско предање Цркве“. *Бојословље* LXIV, № 1–2 (2005): 67–87.
- Прп. Никодим Святогорец. „Предисловие к Пидалиону“. *Богословский вестник* (2010): 123–177.
- Сметанин, В. А. „Новое в развитии представлений об эпистолографии.“ *Античная древность и средние века*. Свердловск, 1980, 5–18.
- Јангу, Феодор. „Пидалион»: история составления и публикации.“ In *Пидалион: Правила Православной Церкви с толкованиями (в 4 томах)*. Ново-Тихвинский монастырь, 2019. https://azbyka.ru/otechnik/Nikodim_Svjatogorets/pidalion-pravila-pravoslavnoj-tserkvi-s-tolkovanijami-tom-1-pravila-svjatyh-apostolov/#o_2.
- Fotineas, Silouan. *The Letters of Bishop Basil of Caesarea: Instruments of Communion*. Sydney: Early Christian Studies 19, 2018.
- Maugans Driver, Lisa D. “Homiletic Diagnosis and Therapy for Schismatic Rigorism Through Lucan Parables.” *St. Vladimir’s Theological Quarterly* (2017): 395–410.
- Moulet, Benjamin. “Évêques, canons et liturgie face à l’hérésie (Byzance, VIIIe-XIe siècles).” *Revue Belge de Philologie et d’Histoire* (2009): 519–531.

- Rousseau, Philip. *Basil of Caesarea*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1994.
- Γιάγκου, Θεόδωρος Ξ. «Η μη αναχειροτονία κατά την διαχρονική συνείδηση της Εκκλησίας». *Orthodoxia.info*, 2019. <https://orthodoxia.info/news/η-μη-αναχειροτονία-κατά-την-διαχρονικ/>.
- Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων, ἄλλως καλουμένη Δωδεκάβιβλος Δοσιθέου*. Θεσσαλονίκη: Ρηγοπούλου, 1982.

JELENA KAPUSTINA
Institute for the Serbian Language of SASA
jelena.kapustina@isj.sanu.ac.rs

ON THE REFERENCE TO THE COUNCIL OF CARTHAGE (A.D. 256) IN *THE FIRST CANONICAL EPISTLE* OF ST. BASIL THE GREAT

Summary: The fragment of the First Canonical Epistle of Basil the Great to Amphilochios of Iconium, which quotes the decision of the local council of Carthage of 256, according to which not only heretics but also schismatics are received into ecclesiastical communion exclusively through baptism, has been interpreted by various canonists in different ways, although it is clear from the context of the letter, as well as from the general context of his ecclesiology, that Basil the Great is only paraphrasing the said decision, that is, he does not present it as his own ecclesiological and canonical position. Thus the Byzantine canonist Zonaras interprets the fragment correctly, and a similar conclusion can be drawn indirectly from Balsamon's and Aristinos' commentaries. Nicodemos Milash interprets it literally (as the personal canonical opinion of St Basil), while St Nicodemos the Hagiorite in the Pedalion comments on it correctly in the main text of the interpretation, i.e. he treats it as a neutral historical testimony of the ecclesiology of the Councils of Carthage, but in additional notes he also presents it as the personal opinion of St Basil. The possible reasons for this contradiction are the following: 1. the peculiarity of the epistolary style, which allows for a gradual clarification of the author's position as the correspondence progresses; 2. the incomplete syntactic transparency of the author's narration and, finally, 3. the fact that St Nicodemos was not necessarily the author of all the commentaries of the Pedalion, which he had nominally signed. ► *Keywords:* epistolography, canons of St. Basil the Great, the Pedalion, canon law.